

NORMATÍV ARGUMENTÁCIÓ, ARGUMENTÁCIÓS STRATÉGIA ÉS AZ UDVARIASSÁG ELVE

LERCH ÁGNES

SZTE Általános Nyelvészeti Tanszék
lerch@hung.u-szeged.hu

1. Célkitűzés

Ha azt kutatjuk, hogyan írható le a diskurzus idealizált modell segítségével, és a megvalósult diskurzusok hogyan viszonyulnak a modellhez, mennyire szabálykövetőek, akkor az argumentatív diskurzusok vizsgálata, már az argumentáció logikai, retorikai szabályozottsága miatt is, igen célszerűnek tűnik.

A párbeszédben megvalósuló argumentáció bő két évtizedre visszanyúló nyelvészeti szakirodalmában két jellegzetes megközelítésmód az uralkodó. Az egyik intézményes, ill. köznapi konverzációk konfliktust tartalmazó epizódjait vizsgálja különböző aspektusokból, a konverzáció-analízis (*conversation analysis*, CA), ill. a diskurzus-analízis módszereivel (Grimshaw 1990; Muntigl–Turnbull 1998; Ilie 1999; Gruber 2001). A másik – a beszédaktus-elméletből kiinduló – kutatási irányt mindenekelőtt és legközismertebben a van Eemeren és Grootendorst nevéhez fűződő pragma-dialektikus iskola képviseli (van Eemeren–Grootendorst 1984, 1992, 1994; van Eemeren–Grootendorst–Jackson–Jacobs 1993).

Mivel az utóbbi elméleti keretben dolgozták ki az argumentatív diskurzus modelljét, ebből kiindulva vizsgálom rádiós (ill. televíziós) vitaműsorokban megvalósult diskurzusok érvelési sémáit, majd azt, hogy lehetséges-e a vita e sajátos alfaját képviselő párbeszédet a modell eszközeivel kielégítően interpretálni.

Dolgozatomban először tömören bemutatom a pragma-dialektikus elméleti keretet: az idealizált modellt, az ún. rekonstrukciót, a modellben működő elveket, ill. szabályokat, az alapvető érvelési sémákat (2.1. szakasztól a 2.4. szakaszig), majd ismertetem és saját korpuszomra támaszkodva illusztrálom a szakirodalomban újabban feltárt érvelési sémákat (3. szakasz). A 4. részben a korpuszomban megvalósult érvelési stratégiákat vizsgálom, feltárva a preferált sémákat; ezután (5. szakasz) arra mutatok rá, hogy az általam vizsgált diskurzusok miképpen és miért térnek el a normatív modelltől; ezen eltérések okát az udvariasság elvének érvényesülésében látom.

2. A normatív modell

2.1. A pragma-dialektikus¹ iskola elméleti kerete (van Eemeren–Grootendorst 1992; van Eemeren–Grootendorst–Jackson–Jacobs 1993; van Eemeren–Grootendorst–Snoeck Henkemans 1996) *a priori*: az elemzés kiindulópontja az érvelő vita egy idealizált modellje. A modellt deduktíve, elméleti úton hozták létre, abból a célból, hogy ez szolgáljon etalonul a gyakorlatban megvalósuló érvelő diskurzusok ún. normatív rekonstrukciójához (ld. a 2.2. pont alatt). A diskurzusokat inkább analitikus, mint interpretáló céllal és módszerekkel közelítik meg. Ez azt jelenti, hogy a vita szerkezetét olyan objektív kategóriák segítségével írják le, amelyeknek nem kell, hogy nyilvánvaló jelentőségük legyen a beszélők számára; ugyanakkor az elmélet kidolgozói rámutatnak, hogy a leírásnak bizonyos pontokon (pl. az indirekt beszédaktusok értelmezése kapcsán) van köze a nyelvhasználók aktuális interpretáló eljárás módjaihoz. Ez az analitikus modell számot tud adni a köznapi diskurzusok struktúrájáról, de nem a nyelvhasználó perspektívájának a reprodukciója, nem irányítják a nyelvhasználó szempontjai és kategóriái (van Eemeren–Grootendorst–Jackson–Jacobs 1993: 50–54).

Az érvelő vita modellje az analízis heurisztikus eszköze: azonosítja és sorba rendezi a diskurzusok releváns egységeit, ezáltal lehetővé teszi a megvalósult diskurzus normatív rekonstrukcióját (elemző újrafelépítését), azaz integrálni tudja a normatív, ill. a deskriptív megközelítésmódot.

Az idealizált modellben a célkitűzés a vitának a résztvevők által való eldöntése, nem másféle lezárása. Fő szakaszai: a konfrontáció, a vita megnyitása, az érvelő szakasz, a záró döntéshozatal. Ezek mindegyike jellemezhető a bennük tipikusan megvalósuló elemi, ill. komplex beszédaktusokkal, ahogy az (1) táblázatban látható (van Eemeren–Grootendorst–Jackson–Jacobs 1993: 31):

(1)	Konfrontáció
	1.1. álláspont közlése (asszertívum)
	1.2. álláspont elfogadása / elutasítása (kommisszívum)
	Megnyitás
	2.1. kihívás az álláspont védelmére (direktívum)
	2.2. a kihívás elfogadása (kommisszívum)
	2.3. a vitatkozás szabályainak egyeztetése (kommisszívum)
	Érvelés
	3.1. érv(ek) felvonultatása (asszertívum)
	3.2. érv(ek) elfogadása / elutasítása (kommisszívum)
	3.3. újabb érv(ek) kérése (direktívum)
	3.4. újabb érv(ek) elősorolása (asszertívum)
	Döntés
	4.1. a vita eredményének megállapítása (asszertívum)
	4.2. álláspont elfogadása / elutasítása (kommisszívum)
	4.3. álláspont fenntartása / feladása (asszertívum)

¹ Az elnevezés magyarázata: ez az elmélet az argumentációt egyrészt a nyelvhasználat (pragmatika), másrészt a logika ((filozófiai) dialektika) szempontjait és módszereit egyesítve vizsgálja.

Bármely szakaszban megvalósítható aktusok: használati deklaráció (*usage declarative*) kérése (direktívum); meghatározás, pontosítás, kifejtés, részletezés (használati deklaráció). Az expresszívumok és a deklarációk az érvelő vitának nem releváns részei.

A gyakorlatban megvalósuló argumentatív diskurzust ezzel a standarddal összevetve lehet rekonstruálni, interpretálni és értékelni.

2.2. A rekonstrukció

Az aktuálisan megvalósuló diskurzusnak az idealizált modell viszonylatában való elemzését a rekonstrukció teszi lehetővé. Ez transzformációknak nevezett analizáló operációkat alkalmaz, amelyek a diskurzus releváns elemeit azonosítják és sorba rendezik; vagyis a diskurzus lejegyzett szövegén transzformációkat kell végezni, hogy a normatív rekonstrukciót (a szöveg alapján kikövetkeztethető, a sorba rendezett, explicit (ill. explikált²), releváns elemeket tartalmazó változatot) elkészítsük. A következő transzformációk alkalmazandók (van Eemeren–Grootendorst–Jackson–Jacobs 1993: 4. fejezet (60–91)):

- a. A törlés szelektálja a vita folyamatában a döntés szempontjából releváns/irreleváns elemeket; az utóbbiakat (részletezés, tisztázás, mellékszál, mindennemű ismétlés) törli, vagyis eltávolítja a redundáns, felesleges elemeket.
- b. A hozzáadás a releváns, de a megvalósult diskurzusban implicit elemek pótlása: elliptált elemek, az érvelésben releváns előfeltevések, implicit premisszák/konklúziók, implikaturák explikálása. Ez a művelet nagyban hozzájárul a diskurzus koherenciájának megjelenítéséhez és megértéséhez.
- c. A permutáció a diskurzus egységeinek és azokon belüli elemeinek újrendezése az idealizált modell sorrendje szerint; anticipált, ill. visszautaló megnyilatkozások helyükre tétele.
- d. A szubsztitúció azonos funkciójú, de különböző formájú elemek reprezentálása ugyanazon standard frázissal; indirekt beszédaktusok direkt aktusokkal való helyettesítése (pl. érvelő retorikus kérdések érvelő állításként való megjelenítése); ugyanazon álláspont különböző megfogalmazásainak azonos (standard) formába öntése; kétértelmű/homályos kifejezések egyértelműsítése, pontosítása.

Különösen látványos a rekonstrukció azoknak a szövegeknek az esetében, amelyekben az érvelő struktúra és az érvelő funkciók aluldetermináltak (mint pl. újságcikkek esetében).

2.3. Szabályok, ill. elvek

A verbális interakció belső rendezettségét a nyelvészeti kutatások eddig három különböző rendező elv segítségével kísérelték meg feltárni. Ezek a következők: 1. a szekvenciális felépítés (opcionális) szabályai (Stubbs 1981; Schegloff 1988), 2. konvencionális eszközök (mint a beszédaktusok sikerességi feltételei) (Labov–Fanshel 1977), ill. 3. az ésszerűség elvei (pl. kooperativitás, relevancia, udvariasság) (Brown–Levinson 1987; Grice 1989; Sperber–Wilson 1986). A pragma-dialektikus megközelítésmód a két utóbbi megközelítést integrálja, azaz a nyelvhasználatot egyfelől mint konvenciók által, másfelől mint a racionalitás – a kooperativitás elve – által irányított tevékenységet vizsgálja.

² Az *explikál*, *explikált* kifejezéseket *explicitté tesz* (*tett*) értelemben használom.

A modell szabályokat is tartalmaz. Egyfelől az érvelő diskurzus tíz pragma-dialektikus szabályát (*the 10 pragma-dialectical rules for critical discussion*, van Eemeren–Grootendorst 1992: 208–209; magyarul ld. a Melléklet 1. pontjában); és bár szabályoknak nevezik őket, ezek nem létrehozó szabályok, hanem az érvelő diskurzus interakciós lépéseihez kötődő korlátozások, megszorítások (*ten basic principles*, uo.); ezek valamelyikének a megszegése fedezhető fel az inkorrekt érvelés egyes „konvencionális” típusai mögött. Másfelől fontos szerepet kap – pl. az indirekt beszédaktusok értelmezési sémájában, az implicit premisszák rekonstruálásában, ill. elmaradásuk magyarázatában – a kommunikáció öt szabálya (*the rules of communication*, van Eemeren–Grootendorst 1992: 50–52; magyarul ld. a Melléklet 2. pontjában), amelyek viszont egy grice-i ihletésű elv (*the Principle of Communication*, uo.) működését biztosító megszorítások.

Akkor hát ezek szabályok, elvek, vagy megszorítások? Leech álláspontja, amely szerint (Leech 1983) a nyelv szabályirányított, míg a nyelvhasználat (a diskurzus) inkább elvek által kontrollált jelenség, széles körben elfogadott nézet. Mégis, a diskurzus-, ill. a konverzációnálzis valamennyi irányzatát befolyásolta többé-kevésbé a szabályirányított viselkedés gondolata. Ez a szemlélet egyrészt a generatív grammatika hatásának tulajdonítható, másrészt annak a törekvésnek, hogy a konverzáció szerkezetének absztrakt modelljeit egyeztetni akarták az aktuálisan megvalósuló konverzáció kreativitásával és spontaneitásával. Így az egyes elméleti keretek (mint a pragma-dialektikus iskola normatív modellje is) elvekre is hivatkoznak, de szabályokat is megadnak. Mivel a szabály fogalmának többféle megközelítése lehetséges (Taylor–Cameron 1987), fontos tisztázni, hogy az adott elmélet mit ért rajta.

A chomskyánus paradigmának a mai nyelvészetben domináns szabályfogalma szerint a (grammatikai) szabály invariáns, konstitutív, nem preskriptív, nem tudatos, nem lehet megsérteni, és megjósolja a jól formált szerkezeteket. Az emberi viselkedéssel foglalkozó egyéb társadalomtudományokban a szabály regulatív, preskriptív, azaz szociális norma, amely tudatos (nyílt vagy hallgatólagos szabályismeretet tételez föl) megszeghető³ (anélkül, hogy megszüntetné azt az aktivitást, amelyet kontrollál), ám a deviancia következtetésekkel/szankciókkal jár; az egyértelmű jóslhatóság nem jár vele, ami a normativitás, ill. a kauzalitás különbözőségéből ered.

Nem kétséges, hogy amikor a diskurzuselemzés különböző elméleti kereteiben szabályokkal találkozunk, ezek nem kvázi-generatív,⁴ hanem normatív szabályok, amelyek nem determinisztikus módon irányítják a viselkedést. A normatív követelmények teljesítése nem a norma előzetes elsajátításának reflektálatlan produktuma, hanem annak tudatában valósul meg, hogy alternatív eljárásokat hogyan interpretálnak.

³ A szabály megsértése nem jár következtetéssel, megszegése igen.

⁴ kivéve azokat a kísérleteket, amelyek a konverzáció kvázi-generatív szabályokkal működtetett grammatikájának megírására törekzenek. Ilyen pl. Lo Cascio 1991-ben megjelent, a generatív szintaxissal analóg „argumentatív grammatikája”; ez (rekurzív) szabályok által mondatokat/mondatláncokat fűz össze jól formált argumentatív szövegekké, amelyeknek maximális projekciókban felépülő hierarchikus szerkezetük van. Ld.: Lo Cascio, V. (1991): *Grammatica dell'argomentare: strategie e strutture*. Firenze: La Nuova Italia.

Ugyanakkor a diskurzusokban érvényesülő pragmatikai elveket is úgy fogalmazzák meg, mint „a konverzációs viselkedést megszabó regulatív megszorításokat” (Taylor–Cameron 1987: 94), amelyek preskriptívek és normatívok⁵; így érthető, miért nem különböztetik meg élesen és világosan az elveket a normatív szabályoktól a diskurzuselemzés nem egy elméleti keretében.

Visszatérve a pragma-dialektikus iskola normatív modelljében megadott tíz szabályra: ezek tehát normatív szabályok. Az érvelési sémák következtetési szabályai, amelyeket a 2.4. pontban mutatok be, annyival közelebb állnak a létrehozó szabályokhoz, hogy, akár csak azok, konstitutívak, és jóslható általuk a logikailag érvényes következtetés; ugyanakkor (nyíltan vagy hallgatólagosan) tudatosak, preskriptívek, megszeghetőek, továbbá a premisszák és a konklúzió bizonyos elrendezésbeli rugalmassága is jellemző tulajdonságuk. Ezért inkább normának tekinthetők, mint létrehozó szabályoknak.

Tekintve, hogy a beszédaktusok konvencionális sikerességi feltételei viszont olyan konstitutív szabályok, amelyeket sem lehet megsérteni, sem megszegni nem lehet (a szekvenciális szabályok is konstitutívak, nem sérthetők meg, de megszeghetőek), azt kell mondanunk, hogy a diskurzusok létrehozásában és interpretációjában szerepük van egyrészt konstitutív (létrehozó) szabályoknak, másrészt regulatív normatív szabályoknak (megszorításoknak), harmadrészt a mögöttük álló elveknek.

2.4. Érvelési sémák

A rekonstrukció legfontosabb része az implicit premisszák/konklúziók argumentatív funkciójának explikálása, továbbá az explicit/implicit álláspontok és/vagy érvek következtetési sémáinak azonosítása.

A továbbiakban bemutatok néhány érvelési sémát.

Az első három érvelési sémát (2.4.1.–2.4.3) – komplex illokúciós aktust⁶ – van Eemeren és Kruiger azonosította (van Eemeren–Kruiger 1987) idealizált adatokon bemutatva.

2.4.1. Meggyőzés szimptóma révén

Egy komplex érvelési aktus szimptóma révén győz meg, ha annak, amit az érvelésben állítunk, szimptómája, megnyilvánulása, kifejezőmódja vagy egyéb jele az, amit az álláspontban állítunk.

X-re érvényes Y, mert
X-re érvényes Z, és
Y szimptómája Z-nek.

⁵ leszámítva a relevancia-elmélet relevancia-elvét, amely lemond az elv(ek) preskriptív normaként való felfogásáról; a relevancia-elv deskriptív általánosítás a kommunikációról, nem tételezi fel az elv hallgatólagos ismeretét és követését, így az elvet a beszélők nem tudják megszegni sem (az anyanyelvi beszélővel vele születik a relevancia vélelmezése, ill. a relevanciára való törekvés), ld. Taylor–Cameron (1987: 95).

⁶ A komplex illokúciós aktus elemi illokúciós aktusokból (itt: asszertívumokból) tevődik össze. Vannak, akik az álláspontot az érvelés komplex illokúciós aktus részének tekintik. A pragma-dialektikus iskola szerint az álláspont nem része az érvelés komplex illokúciós aktusnak (van Eemeren–Grootendorst 1984: 33)

- (2) a. *Mária önfejtű, mert
ő tinédzser, és
a tinédzserekre jellemző, hogy önfejtűek.*⁷ ÁLLÁSPONT (ÁP)

Egy komplex érvelési aktus akkor is szimptóma révén győz meg, ha az, amit az érvelésben állítunk, szimptómája, megnyilvánulása, kifejezőmódja vagy egyéb jele annak, amit az álláspontban állítunk.

X-re érvényes Y, mert
X-re érvényes Z, és
Z szimptómája Y-nak.

- (2) b. *... a politikai pártok nem képesek felelősségteljesen megjeleníteni magukat, csak dobálják a sarat egymásra*⁸ SZIMPTÓMA
(a sárdobálás jellemző megnyilvánulása azoknak a pártoknak, amelyek nem képesek felelősségteljesen megjeleníteni magukat)
- c. (BM2: BGY10)⁹
BGY: *... de hát az hogy –¹⁰ ha Ön öngyilkosságot követ el
az is jogos hiszen
végül is nem büntetik azt* ÁP
SZIMPTÓMA

2.4.2. Meggyőzés összehasonlítás révén

Az érvelési aktus összehasonlítás révén győz meg, ha hasonlóságot fed fel aközött, amit az álláspontban állítunk, és aközött, amit egy másik, általánosan elfogadott proposícióban állítunk.

X-re érvényes Y, mert
Z-re érvényes Y, és
X (össze)hasonl(íthat)ó Z-vel

- (3) a. *A hatvanas évek demokratikus mozgalmának el kellett buknia, mert
a francia forradalom is elbukott, és a hatvanas évek
demokratikus mozgalma a francia forradalomhoz hasonlítható.*¹¹ ÁP
- b. (BM4: H36)
H: *... de viszont Milosevicsből most Amerika meg a NATO csinál egy hogy
mondjam, egy hőst*

⁷ van Eemeren – Kruiger 1987: 76.

⁸ Liddicoat–Döpke–Love–Brown 1994: 141; a szerzők a (2b) példához helytelenül (2a) sémáját adják meg.

⁹ A példa saját korpuszomból származik; ld. a Mellékletet (a kettőspont előtti betűk és szám a szöveget azonosítják, a kettőspont utáni betű a beszélőt jelöli, a szám a forduló sorszáma a szövegen belül).

¹⁰ A gondolatjel a megnyilatkozáson belül a CA G. Jefferson által kidolgozott átírási konvenciója szerint rövid (tizedmásodpercnyi pontossággal nem mért) szünetet jelöl.

¹¹ van Eemeren–Kruiger 1987: 76.

(egy forduló¹² kihagyva)

H: ... és azt emlegetni fogják ÁP
 ugyanúgy, mint emlegették annak idején a Hunyadi Jánost, ÖSSZE-
 emlegették a Mátyás királyt meg sok mindent, ugye HASONLÍTÁS
 IV. Bélát a tatárjárás után, meg...

2.4.3. Meggyőzés oksági relációval

Szükségszerű ok–okozat reláció van az álláspont és a komplex érvelés proposíciói közt. Az ok–okozat reláció iránya nem megszabott; vagy az álláspont, vagy az érvelés tartalmazza az okot.

X-re érvényes Y, mert
 X-re érvényes Z, és
 Z Y-ra enged következtetni

(4) a. Az áldozatnak kellett, hogy legyen szexuális kontaktusa, mert ÁP
 láthatólag terhes, és
 a terhességnek szexuális kontaktus az oka.¹³

b. (BM4: BGY21)

BGY: Igen, de ez a világ nagy része mégiscsak úgy látta, (TÁRSADALMI
 PRECEDENS¹⁴)
 hogy itt nem az albánok követnek el népirtást, hanem
 a szerbek velük szemben, ÁP
 ezért is mentek oda európai biztonsági szervezetből
 megfigyelők,... (stb.)

A következő példában az ok az álláspontot megelőző érvelésben található:

(4) c. (BM2: BGY16)
 BGY: ...hát – legfőljebb ha a törvényes feltétel nincs meg
 akkor az orvost ítélik el úgyhogy
 ezt valóban törvényileg kellene tisztázni. ÁP

Gyakori, hogy az álláspontot követő érvelés tartalmazza az okot:

(4) d. (BM3: H16)
 H: Jó, de akkor is a mélyvasúti megoldás maradt, ÁP
 mert azt dolgozták ki még kilencven előtt, ez volt,
 és akkor valahogy úgy rajta maradt.

¹² forduló = turn (a fordulat terminus esetleg félreértést okozhat)

¹³ van Eemeren–Kruiger 1987: 77.

¹⁴ A társadalmi precedens mint érvelésmód bemutatását lásd lentebb.

3. További érvelési stratégiák

Az alábbi érvelési sémákat (3.1.–3.3.) Liddicoat és munkatársai (Liddicoat–Döpke–Love–Brown 1994) azonosították rádiós műsorba telefonáló hallgatók, a műsorvezető és/vagy a stúdióban jelenlevő vendég(ek) közti rövid, két, ill. három (kevés négy vagy több) fordulóból álló beszélgetések elemzése során. Célkitűzésük az volt, hogy az érvelés módjait ne konstruált és idealizált példákra, hanem élő dialógusokban tanulmányozzák. Korpuszukban egy új komplex érvelési aktust (3.1.) és két további, valamely álláspont bizonyítására szolgáló komplex illokúciós aktust (3.2., ill. 3.3.) dokumentálnak, kiegészítve ezekkel a pragma-dialektikus modellt.

3.1. Meggyőzés predikció révén

E komplex érvelési aktus valamely proposíciója előrevetíti egy cselekvés (speciális lefolyásának) valószínű pozitív vagy negatív kimenetelét. Az oksági viszonytól az különbözteti meg, hogy az érv ereje a cselekvéshez kapcsolódó lehetséges jövőbeli állapot kívánatos vagy nem kívánatos voltából ered, nem pedig egy szükségszerű vagy bizonyítható ok–okozat viszony meglétéből.

X-re érvényes Y, mert
Z-re érvényes Y, és
Z X lehetséges jövőbeli eredménye

- (5) a. H: *...nézze öö itt az ideje, hogy az emberek észrevegyék, hogy öö a nemzetek csak azért mozdulnak, amit életbevágó érdekiüknek tartanak.*

ÁP

•
•
•

H: *és a jövőben a öö a öö döntést ugyanezen az alapon hoznák meg ha konfliktusba kerülnének Indonéziával öök a saját nemzeti érdekiük szempontjából néznék és aztán elszegényednének hh és ebből kiindulva foglalnának állást és nem abból, hogy öö mi jó népek vagyunk vagy valami hasonló¹⁵*

PREDIKCIÓ

- b. (BM2: BGY8)

BGY: *Az is az ellenérvek között szokott szerepelni hogy – amennyiben az e- eutanázia lehetségessé válik akkor az orvosok kezébe olyan hatalom kerül amit nem biztos hogy meg kellene kapniuk*

PREDIKCIÓ

3.2. A bizonyíték komplex illokúciós aktusai

Ezek az aktusok azt tárják fel, amin az álláspont alapul, információt adnak a világ azon állapotáról, amelyet a hallgatónak ismernie kell, hogy megértse az álláspont kontextusát

¹⁵ Liddicoat–Döpke–Love–Brown 1994: 143; H: a hívó fél (a példát én fordítottam magyarra).

(Liddicoat–Döpke–Love–Brown 1994: 143–146). Olyan meggyőző stratégiák, amelyek növelik a valószínűségét annak, hogy a vitapartner (az antagonista) akceptálja a protagónista álláspontját. Olyan információkat foglalnak magukban, amelyekről a beszélő úgy hiszi, hogy a hallgató már hiszi, vagy hihetőnek fogja tartani, és így a bizonyíték megértése fokozni fogja a hallgató hitét az álláspont elfogadhatóságában.

Liddicoat és szerzőtársai a bizonyíték komplex illokúciós aktusainak három fő típusát különítik el:

- 3.2.1. a tény,
- 3.2.2. a tapasztalat,
- 3.2.3. a precedens

komplex illokúciós aktusát.

Hogy a tény, a tapasztalat, ill. a precedens közlésének az aktusát mint érvelésmódot megkülönböztessenem a ténytől, a tapasztalattól, ill. a precedenstől mint propozíció-tartalomtól, amikor illokúciós aktusról van szó, azt nagy kezdőbetűvel jelzem (Tény, Tapasztalat, ill. Precedens)¹⁶ (a példák mellett, ahogy eddig is, mindig az aktust nevezem meg, csupa nagybetűvel).

3.2.1. A Tény

E komplex aktus tartalma: tény(szerű) (gyakran statisztikai) adat(ok) a világ állapotáról; az a háttértudás, amin az álláspont alapul.

(6) a. (BGY3: H10)

H: *...hát voltak más lehetőségek is, más észrevételek
meg lehet nézni a fővárosi jegyzőkönyvbe, ...* ÁP
TÉNY

A tényekkel történő érvelés meg is előzheti a kifejtendő álláspontot:

(6) b. (BGY4: H16)

H: *Igen, tovább szeretem folytatni.
Éz a Milosevics a zászlaja alá, vagy hogy mondjam,
a kalapja alá, vagy akárhova vitte ezt a Seselj vajdát,
a Vuk Draskovicsra emlékszünk, hogy milyen tüntetéseket
szervezett Belgrádban. Heteken, hónapokon, heteken, nem tudom,
hogy hónapokon keresztül-e, de több héten keresztül. És...* TÉNY

BGY: *Sőt, hónapokon, igen. Most ő is ott van miniszterelnök-helyettesként.*

H: *Ő is ott van, tehát
mindenki egészségesen, egybeforrva védekezik.* ÁP

3.2.2. A Tapasztalat

E komplex aktus tartalma: olyan információ(k), amelye(ke)t a beszélő személyes tapasztalat révén szerzett a világ állapotáról; leggyakrabban anekdota formájában valósul meg. Azok az események, amelyekről a beszélő beszámol, de másokkal történtek meg (tehát a beszélő nem közvetlenül tapasztalta őket), a Tény komplex aktus megvalósulásai.

¹⁶ Liddicoat és szerzőtársai erre a különbségre nem fordítanak figyelmet.

(7) (BM2: H3)

H: *...nem tudom megérteni, hogy miért kell mindenáron az emberek szenvedéseit meghosszabbítani. Én ezt a saját példámból tudom, hát még kislány voltam, amikor az egyik szomszédasszonyunk anno, harminc évvel ezelőtt gyógyíthatatlan rákbetegségben szenvedett. Na most ((köhint)) minden létező, eltávolítható szervét kivették a szerencsétlennek. Hónapokig volt kórházba, szanatóriumba, és és tudja...(stb.)*

ÁP
TAPASZTALAT

3.2.3. A Precedens

A Precedens olyan komplex bizonyíték, amely révén a beszélő valamilyen minősített státuszra hivatkozik, és álláspontját összekapcsolja ezzel; ily módon álláspontja az igazolt vélekedések kategóriájába kerül. A Precedens információt ad arról, ahogyan mások vélekedtek a világról, és ennek révén erősíti a beszélő álláspontjának megalapozottságát.

A Precedens lehet tekintélyen alapuló, társadalmi gyökerű és történelmi eredetű.

Tekintélyen alapuló Precedens esetén a beszélő olyan proposíciót állít, amelyet valaki más (vagy valamely intézmény) elismert vagy feltételezett státusza támaszt alá. Ha egy ilyen állítás proposicionális tartalmát kétségbe vonják, akkor azt úgy értjük, mint a tekintély(személy) vagy intézmény (nem a beszélő) kompetenciájának megkérdőjelezését. A vitában azonban ennek következménye lehet a protagonista beszélőre nézve is, mivel a kérdéses megnyilatkozás a tárgyalt téma szempontjából irrelevánsnak minősülhet, azaz a protagonista mint vitatkozó kompetenciája is megkérdőjeleződik.

(8) (BM1: H18)

H: *Tehát – végül is – a az az orosz nem vesztett ezzel. Biztos nem vesztett ezzel, mert nagyon – és ez nagyon nagyon józan fejjel nyilatkozott az amerikai elnök arról, hogy kérem szépen az az Oroszországnak és az ő érdekszférájának, kéremszépen hát a volt öö FÁK amit most úgy neveznek, FÁK államok, ugye, ezeknek a biztonságát száz százalékgig zavart- szavatolja azzal, hát abból a szempontból, hogy nem fogunk kérem szépen beavatkozni a NATO-n keresztül a jugoszláv ügyekbe ami nem tartozik rájuk.*

ÁP
TEKINTÉLYEN
ALAPULÓ
PRECEDENS

A társadalmi Precedens tartalma a közösség világról való tudásának része, olyan információ, amelyről minden résztvevő tudja, hogy minden résztvevő tudja vagy feltételezi. Ha valaki kétségbe vonja egy ilyen proposíció tartalmát, azt kockáztatja, hogy ezt úgy értik, hogy konvencionális bölcsességet vagy széles körben elfogadott nézeteket kérdőjelez meg.

(9) a. (AKT: B34)

BJ: *Ez bonyolult – bonyolult dolgokra vezet.
Mert ott van az a rengeteg ember, aki – mondjuk
ötvenhat után üldözött lett, és utána még a gy-
az évtizedekig nem tudott iskolába járni, azért
azok nem biztos, hogy örülnének ennek.*

ÁP
TÁRSADALMI
PRECEDENS

Az érvelésnek ez a módja teszi lehetővé a társadalmi Precedens azon válfaját, amikor a beszélő a saját személyes véleményét – jogosan vagy sem – nagyobb közösségnek tulajdonítja:

(9) b. (AKT: TGY23)

TGY: *Amire mi büszkék vagyunk,
és én azt gondolom, hogy
a magyar társadalom is,
az tényleg a – biztos munkalehetőség,
a tisztességes megélhetés...*

ÁP
TÁRSADALMI
PRECEDENS

A történelmi Precedens múltbeli eseményekre való hivatkozás jelenbeli feltételezések alátámasztására:

(10) (BM4: H12)

H: *...elsorolok egy rövid eseményt, amikor hogy
mennyire egységesek a szerbek.
Amikor az anyai nagynénémnek a férje ott volt,
és házról házra mentek ők is, ugyanúgy, mint
az oroszok, még az asztalfiókot is kinyitották, hogy
mit talál-.... hát nem hogy mit találnak, hanem biztos, hogy
fegyverek után kutattak ők is, mint az oroszok,
meg kézigránát, meg egyebek után,
bementek az egyik házhoz, ahol egy asszony feküdt a
gyerekágyat. És köszöntötte a bevonuló katonákat,
szerb asszony volt, kezibe a csokor, és tessék itt figyelni,
amikor odaért a fölvezető, tehát azt az egységet, azt a
négy-öt embert fölvezető tiszthelyettes, mert mindenkinek
mindenhova nem jutott tiszt, mire odaért, hogy átvegye a csokrot,
a csokor lebukott, meg az átvevő parancsnok is lebukott.*

ÁP
TÖRTÉNELMI
PRECEDENS

3.3. Az Engedmény¹⁷ komplex illokúciós aktus

Ez az aktus jellemző eleme az argumentatív diskurzusoknak, mivel módot ad a beszélőnek arra, hogy jelezze: a partnernek címzett engedmény formájában megfogalmazott ellenérv érvényességét elfogadja, de fontosságát elutasítja, mégpedig anélkül, hogy az elutasítást megokolná. Az Engedmény aktusa ugyanakkor lehetővé teszi a beszélő számára, hogy elismerje: a vita résztvevőinek tudása a világról eltérő lehet. A proposíció(k) tartalma

¹⁷ Az illokúciós aktust mint az érvelés részét szintén nagy kezdőbetűvel (a példák mellett csupa nagybetűvel) jelölöm.

nem a lehetséges egyéb megközelítés(ek)re világít rá, hanem azt jelzi, hogy a beszélő tudatában van ezeknek, és mérlegeli őket, mielőtt álláspontját kialakítaná. Ezért az Engedmény aktusa nem gyengítő, hanem a beszélő álláspontját erősítő komponens.

Megvalósításakor a beszélő a partner által felhozott

a) bizonyítéknak

vagy

b) érvelésnek

tesz engedményt (ill. az aktusban ezeket implikálja):

(11) a. (BM4: H18)

H: ...*És akkor oda akarnék továbbhaladni, hogy ez a Milosevics októberba valamikor a magyar tudósítás szerint, rádió, tévé, újságok, minden szerint aláírt a koszovói albánokkal egy megállapodást.* (TÉNY)
Onnan vonultak is kifelé a szerbek, és mit csináltak a koszovói albánok? (TÉNY)
Elkezdtek az ott kisebbségbe lévő szerbeket gyilkolni lefelé, sőt, a saját vériüket is, akik szimpatizánsok voltak a szerbekkel... TÉNY

(két forduló kihagyva)

BGY: *Igen, de ez – a világ nagy része mégiscsak úgy látta, hogy itt nem az albánok követnek el népirtást, hanem a szerbek velük szemben, ezért is mentek oda európai biztonsági szervezetből megfigyelők,* (TÁRSADALMI PRECEDENS) (ÁP) (ÉRVT (OKVISZONY))
ugye ott is voltak egy ideig, (TÉNY)
és ezt még az oroszok is többé-kevésbé így látták, (TEKINTÉLY- PRECEDENS)
tehát nem arról volt szó, hogy az albánok, akik kisebbségben voltak Jugoszlávián belül, (ÁP) (TÉNY)
kezdtek irtani a többségben lévő szerbeket, bár nyilván erre is volt nem is egy helyi példa Koszovóban. ENGEDMÉNY (H fenti utolsó TÉNY érvének)

H: *Igen, igen.*

BGY: *Persze hát ott egy csúnya gerillaháború folyt, ez biztos, hogy így van.* ENGEDMÉNY

b. (BM5: H10)

H: *Igen, de az akkori hírek szerint az is úgy legalábbis úgy lehetett a médiumokból kideríteni, hogy ez a kislány először meg akarta tartani a gyereket.* (TÉNY)
Ezért fordulhatott gondolom egyedül tanácsért, de az édesanyja ÁP

nyilván, hogy a családnak a szűkös helyzetét is látta, ÉRVELÉS (OK)
hiszen láttuk a körülményeket, ezt nem akarom részletezni, (TÉNY)
és az anya jobban átlátta, hogy mivel jár egy gyerek felnevelése egy ilyen szintén gyerek anyja mellett, ÉRVELÉS (OK)
ő gondolom, hogy nem akarta az ő gondjait a saját ÁP
gondjait...

BGY: *Pontosan már nem tudunk belelátni, (ÁP)*
hogy ők akkor mit akartak, azt tudjuk, hogy
akkor, mikor beavatkozott a szövetség, akkor ők már
egyértelműen azt akarták, hogy szakítsák meg a terhességet.
Lehet, hogy rengeteg válságos pillanat után
jutottak el eddig, ENGEDMÉNY
ezt nem tudom. (H fenti érvelését implikálja)

Korpuszomban számos példa van arra is, amikor a beszélő el nem hangzott potenciális ellenérvnek tesz engedményt (azaz az ellenfél álláspontja mellett érvel):

(11) c. (BM3: H10)

H: *... hát voltak más lehetőségek is, más észrevételek, (ÁP)*
meg lehet nézni a fővárosi jegyzőkönyvbe, azzal (TÉNY)
söpörték le, hogy a Matra cég az csak mélyvasutat vállal.
Közben lehetne olyan megoldásokat is találni, (ÁP)
mondom én nem vagyok szakember ilyen szempontból, ENGEDMÉNY
nem tárgyalták, ENGEDMÉNY
de hát fölvetődtek olyan tervek például annak idején, hogy... (TÉNY)

4. Rádiós vitaműsorok diskurzusainak argumentációs struktúrája

A vizsgált korpusz¹⁸ – a műsorvezető és a betelefonáló hallgató párbeszéde, azaz a szóbeli argumentáció nyilvános és spontán formája, és mint ilyen, a nemzetközi szakirodalomban eddig kevésbé reprezentált¹⁹ argumentatív diskurzusfajta – négy hosszabb (összesen 140 fordulónyi) dialógusból áll.

A szóban forgó vitaműsor forgatókönyve szerint a diskurzusok választható témáit (rendszerint 3–4 aktuális közéleti, politikai témát) a műsorvezető adja meg a műsor kezdetén. A betelefonáló hallgató reflektálhat egy, több vagy mindegyik megadott témára, de új témát főtémaként nem vezethet be; új téma kapcsán csak mintegy zárójelben, és csak a műsorvezető hozzájárulásával foglalhat állást. A diskurzusnak a forgatókönyv által előírt célja az, hogy a betelefonáló (hívó) fél kifejtse a témával kapcsolatos álláspontját. Ezt elősegítendő a műsorvezető a hívóéval ellentétes álláspont mellett (is) érvel (nem tilos egyetértenie a hívó féllel). Így kettőjük között az esetek túlnyomó többségében vitára kerül sor, amelynek eldöntését azonban a forgatókönyv nem írja elő.

A diskurzusok szekvenciális struktúrája eltér az (1) alatt bemutatott normatív modelltől. Jellemző, hogy a hívó fél (H) álláspontja megfogalmazása után azonnal érvelni kezd,

¹⁸ BM2, BM3, BM4, BM5 (ld. a Melléklet 3. pontját).

¹⁹ A hazai szakirodalomban tudomásom szerint ez az első kísérlet spontán argumentatív diskurzus vizsgálatára.

anélkül, hogy a műsorvezető közbeszólna, azaz megvalósítaná a konfrontációs szakasz 1.2. pontját (az álláspont akceptálása/nem akceptálása), és a nyitó szakasz 2.1. pontját (kihívás); ezáltal a nyitó szakasz rutinszerűen törlődik, és az 1., valamint a 3. szakasz egybeesik. (A diskurzusnak van az argumentatív részt megelőző nyitó szekvenciája, amely a (kölcsonös) üdvözlések, ill. a témaválasztás és annak elfogadása szomszédsági párjaiból áll (olykor bemutatkozással, ill. a kapcsolatfelvételt ellenőrző betétszekvenciával kiegészítve)). Mindez a műfaj közismert, „félíg intézményes”²⁰ forgatókönyvével magyarázható, amely annak a feladatnak megfelelően alakult ki, hogy nem a vita eldöntése/megoldása a cél, hanem a hívó fél álláspontjának kifejtése/alakítása. A vita menetét ez szabja meg, minthogy azonban a forgatókönyvnek specifikuma az is, hogy a műsorvezető a hívóéval ellentétes álláspont mellett érvel, a szereplők részvétele kiegyenlítettnek mondható. Minthogy a forgatókönyvben a döntéshozatal szükségessége nem szerepel, a 4., eredményt/konklúziót tartalmazó szakasz általában egyáltalán nem valósul meg; a műsorvezető többnyire egyszerűen lezárja az eseményt (a kölcsonös meg- és/vagy elköszönés szomszédsági párjával).

Az argumentációs szakasz az érvelési sémáknak (12), a bizonyíték típusainak (13), ill. az Engedmény típusainak (14) megoszlásával jellemezhető:

(12) Az érvelés komplex illokúciós aktusai

	Meggyőzés szimptóma révén	Meggyőzés összehasonlítás révén	Meggyőzés okviszony révén	Meggyőzés predikció révén
Az aktusok száma	2 (4%)	7 (14%)	37 (74%)	4 (8%)

(13) A bizonyíték komplex illokúciós aktusai

	Tény	Tapasztalat	Precedens
Az aktusok száma	34 (68%)	3 (6%)	13 (26%)

(14) Az Engedmény komplex illokúciós aktusai

	Engedmény (érvelést tartalmaz)	Engedmény (bizonyítékot tartalmaz)
Az aktusok száma	17 (65,38%)	9 (34,61%)

A táblázatokról leolvashatók bizonyos preferenciák: a meggyőzés okviszony révén (74%), ill. Tény révén (68%) erősen preferált stratégiáknak bizonyulnak; úgy vélem, ebben egyfajta objektivitásra törekvés tükröződik a beszélők részéről. Felteszem, hogy ez a preferencia nagyon jellemző lehet az argumentatív diskurzusokra, ámbár Liddicoat és munkatársai (Liddicoat et al. 1994) hasonló jellegű és ugyanilyen nagyságrendű korpuszon²¹

²⁰ *semi-institutional discourse* (Ilie 1999); a köznapi konverzáció egyes jegyei (egyenlő jog a beszédhez, nem (kimondottan) intézményes szerepek) és az intézményes diskurzus bizonyos jegyei (helyszín (rádióstúdió), a szereplők orientációja a rádióhallgatók, mint (szintén) címzettek felé) együtt vannak jelen.

²¹ 50 beszédeseményt vizsgáltak meg, ezek mindegyike átlagosan 3 fordulóból állt.

végzett vizsgálata más preferenciákat mutat. Ennek oka talán abban is keresendő, hogy ezek a rövid beszédesemények – az én korpuszommal ellentétben – nem adtak módot az érvelés rekurzív megvalósulására.

Abban, hogy az érvelést tartalmazó/implikáló Engedmény van túlsúlyban a bizonyítékot (tényt) tartalmazó/implikáló Engedménnyel szemben (Liddicoat et al. (1994) korpuszában fordított a helyzet) egyrészt az udvariasság elvének egy megnyilvánulását vélem felfedezni (erre lentebb még visszatérek), másrészt egy objektivitásra törekvő stratégiát megvalósítva a tények fontossága kevésbé kérdőjelezhető meg (márpedig épp az ellenvetés fontosságának a megkérdőjelezése a „kétarcú” engedmény egyik funkciója).

A beszélő egy fordulón belül egy vagy több aktusban is érvelhet álláspontja mellett; a következő lehetőségek közül választhat:

- a) egy komplex érvelés aktus
- b) egy komplex bizonyíték aktus
- c) egy komplex Engedmény aktus
- d) több komplex érvelés aktus
- e) több komplex bizonyíték aktus
- f) több komplex Engedmény aktus
- g) több különböző típusú komplex aktus (érvelés/bizonyíték/Engedmény)

Ha a beszélő álláspontját több aktusban támasztja alá, jobban törekszik a partner meggyőzésére, és nagyobb körültekintéssel érvel (bármilyen okból történjék is ez). A több aktusban való érvelést azonban (a legtöbb diskurzustípusban) nem kell ugyanabban a fordulóban megvalósítani.

Korpuszom e tekintetben a következő képet mutatja:

Egy fordulón belül

- a) egy komplex érvelés aktus 23
- b) egy komplex bizonyíték aktus 17
- c) egy komplex Engedmény aktus 12
- d) több komplex érvelés aktus 7
- e) több komplex bizonyíték aktus 7
- f) több komplex Engedmény aktus 2
- g) több különböző típusú komplex aktus 19

(15) Egy, ill. több komplex aktus egy fordulón belüli megvalósításának aránya:

egy komplex aktus	több komplex aktus
49 (58,33%)	35 (41,66%)

A beszélő érvelési stratégiája vizsgálható abból a szempontból is, hogy a komplex aktuson belül az érvet/bizonyítékot/engedményt tartalmazó proposíció, ill. ha a fordulóban több aktus valósul meg, az érv(ek)et/ bizonyítéko(ka)t/ engedmény(ek)e)t tartalmazó proposíciók követik, megelőzik, vagy részben követik, részben megelőzik az álláspontot tartalmazó proposíciót.

(16)	egy fordulón belül		
a)	érvelés ÁP előtt	6	
	érvelés ÁP után	17	
b)	bizonyíték ÁP előtt	4	
	bizonyíték ÁP után	13	
c)	Engedmény ÁP előtt	8	
	Engedmény ÁP után	4	
d)	többszörös érvelés ÁP előtt	0	
	többszörös érvelés ÁP után	7	
e)	többszörös bizonyíték ÁP előtt	0	
	többszörös bizonyíték ÁP után	7	
f)	többszörös Engedmény ÁP előtt	0	
	többszörös Engedmény ÁP után	2	
g)	több érvelés/bizonyíték/Engedmény (keverve) ÁP előtt	2	
	több érvelés/bizonyíték/Engedmény (keverve) ÁP után	13	
	több érvelés/bizonyíték/Engedmény (keverve) ÁP előtt és után	4	

Ha az ÁP és az azt alátámasztó érveléstípus egy fordulón belül egy komplex aktusban valósul meg, a tendencia az, hogy az érvelés két érveléstípus esetén követi az álláspontot. A kivételt az Engedmény aktus képezi; ez inkább megelőzi az álláspontot, mintsem követi. Tekintve az Engedmény funkcióját, hogy ti. az Engedmény inkább elutasítja, mintsem akceptálja azt az ellenérvet, amelyet tartalmaz/implikál, ez az elrendezés összhangban van a másik két érveléstípusával.

Ha bármelyik érveléstípust egy fordulón belül azonos álláspontra vonatkozólag többször használja a beszélő, ezek – ebben a korpuszban – kizárólagosan követik az álláspontot. Ha egy fordulón belül azonos álláspontra vonatkozólag többféle érveléstípust alkalmaz a beszélő, akkor is ez a tendencia érvényesül.²²

5. Az argumentáció és az udvariasság elve

A pragma-dialektikus iskola normatív modellje az aktuálisan megvalósuló diskurzusokat oly módon analizálja és interpretálja, hogy elvégzi rekonstrukciójukat (ld. fentebb a 2.2. pontot). Ennek során bizonyos elemeket töröl (pl. az ismétléseket), másokat explikál (pl. az implicit premisszákat/konklúziókat, a releváns preszuppozíciókat, az implikatúrákat), az érvelő kérdéseket érvelő állításként reprezentálja, a kétértelmű/homályos kifejezéseket pontosítja, a visszautaló megnyilatkozásokat a „helyükre” teszi. Vizsgált korpuszomban ezek a rekonstruálható jelenségek nagyon is jellemzőnek mondhatók. Nem kétséges, hogy a rekonstrukcióra az interpretáció során szükség van, de itt nem állhatunk meg, ha a diskurzusokról valóban megfelelő interpretációt akarunk adni. Az interpretációnak fontos

²² Van Eemeren – Grootendorst – Meuffels kimutatta, hogy a retrogresszív érvelés esetén (amikor az érv(ek) követi(k) az álláspontot) a hallgató számára könnyebb az érvelés felismerése/azonosítása, mint progresszív érvelés esetén (amikor az álláspont követi az érv(ek)et), ld. Eemeren, F. H. van – Grootendorst, R. – Meuffels, B. (1989): *The skill of identifying argumentation. Argumentation and Advocacy*, 25 (4), 239 – 345.

komponense az is, hogy a diskurzus miért úgy valósul meg, ahogy (vagyis nem (teljesen) normatív módon).

Gondoljunk például az ismétlésnek arra a diskurzusokban nem ritka esetére, amikor a beszélő a beszédpartner megnyilatkozását ismétli meg. Ilyenkor az ismétlés egyrészt lehet összehangoló eszköz, amely által a beszélő nemcsak a diskurzusban váltakozva betöltött hallgatói szerepét hangsúlyozza, hanem pozitív udvariasságot is kifejezhet, emocionális egyetértést a megnyilatkozással. Másrészt – és éppen ellenkezőleg – lehet az ismétlés revidéálást kiváltó lépés, de mint ilyen, csökkenti azt a homlokzatfenyegető²³ hatást, amelyet egy ekvivalens kérdés előidézne.

Vagy: amikor a beszélő megfogalmazza a lényegét annak, amit a partner mondott, például olyankor, amikor megerősítést akar adni arról, hogy megértette az előző megnyilatkozást; nevezhetnénk ezt talán **summázásnak** (*formulation*, ld. Hayashi 1996: 251). Az ilyen megnyilatkozás, mint egyfajta ismétlés, tartalmilag sokszor nem ad újat, viszont, akárcsak az ismétlés, homlokzatívó eszköz. Jelzi, hogy a beszélő nemcsak figyelemmel kíséri, hanem akceptálja is, amit a partner mondott. A beszélő parafrázálhatja a mondottakat úgy is, hogy a partnert álláspontja és/vagy érvelése revidéálására készítse (a médiumokban elhangzó diskurzusokban a summázás egyúttal szolgálhatja azt a célt is, hogy a beszélő (általában a műsorvezető) a (vita)partner álláspontját világossá tegye a közönség/hallgatók/ nézők számára).

Az argumentatív diskurzusnak azon a fajtáján, amelyet az itt vizsgált korpusz képvisel, szembeűnő módon megnyilvánul az udvariasság elvének működése; a megnyilatkozásokban sűrűn fordulnak elő mind a pozitív, mind a negatív udvariassági stratégiák (Brown–Levinson 1987), amelyek alkalmazásának kiváltója a diskurzusban résztvevők kölcsönös törekvése egymás pozitív homlokzatának fenntartására (és így a homlokzatfenyegető aktusok kerülésére, ill. késleltetésére):

(17) Pozitív udvariassági stratégiák a korpuszban:

a) az ellenfél álláspontja melletti érvelés	6
b) jelképes egyetértés	10
c) jóváhagyás	21
d) ismétlés	7
e) summázás	3
f) Engedmény	26 ²⁴

(18) Negatív udvariassági stratégiák a korpuszban:

a) implicit ellentmondó álláspont	14 (!)
b) érv/álláspont szekvenciális késleltetése	9
c) indirekt beszédaktus	6
d) érvelő kérdés	5
e) mentegetőzés	1

²³ Goffman *face* terminusának két fordítása is fellelhető a magyar szakirodalomban: *arc*, ill. *homlokzat*; én az utóbbit választottam.

²⁴ Hogy az engedmény udvariassági stratégia (is), az abból is látszik, hogy az egyes beszédeseeményekben kiegyenlítettnek mondható a használata a két résztvevő részéről (az egész korpuszban a műsorvezető összesen 15, a hívó 11 alkalommal él vele).

Az alábbiakban illusztrálom a korpuszban előforduló udvariassági stratégiákat (az ezeket megvalósító megnyilatkozásokat, ill. kifejezéseket félkövér betűvel jelzem).

Pozitív udvariassági stratégiák

a) az ellenfél álláspontja melletti érvelés

(19) (BM5: BGY17)

BGY: *Hát biztos, de ilyenkor akkor mégis inkább annak a felelőssége vethető föl, aki a tizenhárom éves kislánnyal ezt csinálta, nem?* ÁP

H: *Igen, de éppen ez...*

BGY: *Aki nem is kiskorú volt, hanem egy huszonegynéhány éves fiatalember.* ÉRV (OK)

H: *És még talán nő is.* ÉRV (OK)

b) jelképes egyetértés

(20) (BM4: BGY37)

BGY: *Hát ennyit ítelt meg, lehet, hogy lesz fellebbezés és aztán kevesebb vagy több lesz majd másodfokon, de valamilyen fajta úgynevezett nem vagyoni kár érte őket, és ezért bizony kártérítés is jár. Hát gondoljon arra a borzasztó országos hercehurcára, aminek következtében ugye még el is költöztek otthonról, azt mondják, állandóan zaklató mindenféle leveleket kaptak a korábbi lakóhelyükön. Szóval belekerültek egy olyan ügybe, amibe biztos, hogy amúgy is elég kellemetlen és szörnyű volt, hát még hogy az egész ország tudott róla.*

H: ***Hát igen, csak** aki szelet vet, vihart arat. És ők a médiumokhoz meg ide-oda fordultak, hát gondoljunk – ez a választás éve volt, és tulajdonképpen kampányként sokan felhasználták ezt az esetet, nem gondolva arra, hogy itt embereknek az érzékeny pontját érintik, és itt viszont ők is hibásak voltak, hogy gondolom, a médiumokhoz is segítségért fordultak, és nem gondolták, hogy ennek olyan következménye lesz, hogy az ilyen híreket igen-igen előszeretettel találják, és majdnem minden tévéből ez folyt, ezt lehetett hallani, és...*

BGY: *Lehet, hogy ha a médiumok nem tárgyalják azt az esetet, akkor ma meg=²⁵*

H: *=Megvan a gyerek.*

BGY: *Megvan a gyerek, ugye?*

H: *Hát igen, az is lehet, de ezt azért hogyha ez volt az ára annak, hogy ne legyen meg a gyerek, akkor ezt tudomásul kell venni, hogy ez azzal vele járt. Szerintem...*

²⁵ Az egyenlőségjel azt jelzi, ha két megnyilatkozás(rész) között nincsen intervallum, de átfedés sincs.

H utolsó fordulója alátámasztja, hogy a második forduló elején valóban a jelképes egyetértés udvariassági eszközével élt.

c) jóváhagyás

(21) (BM3: H14)

H: *Megírták, azt én se az ujjamból szopom, meg is írták, de a válasz az volt, hogy a Matra cég az mélyvasúttal foglalkozik, és ők jelentkeztek, az a legkedvezőbb ajánlat, és hát erre kapjuk a hitelt, akkor úgy volt, a franciáktól külön is kapunk, hogyha a Matrával csináljuk meg...*

BGY: *Igen, de ez – kilencvennégyben ezt az egész pályázatot már érvénytelennek nyilvánították, ennek öt éve. Hát biztos, hogy itt lenne más is...*

H: *Jó, de akkor is a mélyvasúti megoldás maradt, mert azt dolgozták ki még kilencven előtt, ez volt, és akkor valahogy úgy rajta maradt.*

d) ismétlés

i. egyetértés kifejezése; ld. a (20) példa 4–5. fordulójában, valamint:

(22) (BM5: BGY23)

BGY: *De, mint ahogy idézte ezt a másik pert, aminek ugye szintén tegnap lett vége, a tizenegy éves kislány gyerekének édesapját bizony elítélték, bár ott a kislány is...*

H: *Hát felfüggesztették.*

BGY: *Igen, de azért az egy ítélet.*

H: *Az egy ítélet, igen.*

ii. ismétlés, mint a partner álláspontjának revideálását kiváltani szándékozó lépés:

(23) (BM2: H3)

H: *...nem tudom megérteni, hogy miért kell mindenáron az emberek szenvedéseit meghosszabbítani. Én ezt a saját példámból tudom, hát még kislány voltam, amikor az egyik szomszédasszonyunk anno, harminc évvel ezelőtt gyógyíthatatlan rákbetegségben szenvedett. Na most ((köhint)) minden létező, eltávolítható szervét kivették a szerencsétlennek. Hónapokig volt kórházba, szanatóriumba, és és tudja ((köhint)) tudja Bolgár úr, mégis (h)²⁶ azt mondtam, **hogyha lennének szép napjai, szép hónapjai, szép hetei, akkor megérte. Még akkor is, ha a végállomás a halál. Mert akkor még anno harminc évvel ezelőtt még annyira sem tudták sajnos gyógyítani a rákot, mint most.***

²⁷*Na de hát mi lett abból a szerencsétlen emberből.=*

BGY: *[Ezzel – de ezzel –*

H: *[=Egy élő halott.*

BGY: *]Igen, de ezzel – tulajdonképpen az ellenkezőjét állítja annak, mint*

²⁶ (h): hallható belégzés.

²⁷ A bal oldali zárójel az átfedés kezdetét jelzi.

amit az előbb mondott, hogy tudniillik **lehet hogy** a sok szenvedés közepette is **lesznek még szép napjai, órái, percei, amiért** esetleg az ember kívülállóként azt mondhatja, hogy talán mégis érdemes volt tovább élnie.

e) summázás

i. a partner álláspontját teszi világossá

(24) (BM2: H11)

H: *Na ezt nem nem én ehhez – én vallásos ember vagyok, senkinek nem nem írom alá hogy felakaszthatja magát. Nem írom alá. De²⁸, =*

BGY: *Természetesen nem is*

H: *= ahhoz véleményem szerint igenis jogom lenne, és – (h) hát mindenki- mindenkinek, hogy amikor már ott tartok, hogy már nem bírom tovább a fájdalmat. Nem azt mondom, hogy adjanak nekem egy injekciót és holnap már fel se – kelnék...*

BGY: *Vagyis – vagyis Ön is –*

Ön is különbséget tenne az úgynevezett passzív és aktív eutanázia

[között – mert a passzív hogy hagyják Önt meg [halni az aktív pedig =

H: *Igen!*

BGY: *= hogy – segítsék is át a halálba ugye az orvosok Önt...*

ii. a summázás funkciója a beszélgetés menetének udvarias irányítása

(25) (BM4: H28)

H: *Igen. De viszont hát azok nem nyolc osztályt végeztek, mint én, de ha egy szárazföldi offenzíva kezdődik ott meg, akkor lesz egy második holocaust, mert éppen ma hallottam, én nem tudtam, hogy most mennyi a lakosa, tízmillió körülit beszéltek, hogy annyi most Jugoszláviának a jelenlegi lakosa. Ebből, mivel nagyon sok nemzetiségből tevődik össze, mondjuk azt, hogy a tiszta szerb legyen egy hat- vagy hétmillió. Ezt a németnek, az angolnak, az Amerikának ezt legalább meg kell felelni, és akkor tudnak célt elérni, mert ott egymásér fognak harcolni, és ez bebizonyítottan – tehát a magyarokkal szembe, hogy a templomtoronyból a pap lövöldözött negyven éve, a háztetőről a szerbek lövöldöztek, ahogy vonultak befelé, a németek nem tudták megtörni öt év alatt vagy négy év, én nem tudom, mennyi idő alatt nem tudták megtörni a szerbeket, és most is, tehát akkor tudják csak meg...*

BGY: *Szóval óriási áldozatokkal járna, hogyha bevonulnának.*

iii. a summázás a partnert álláspontja revideálására készíti

(26) (BM4: H18)

H: *Ő is ott van, tehát mindenki egységesen, egybeforrva védekezik. És akkor oda akarnék továbbhaladni, hogy ez a Milosevics októberba*

²⁸ Az aláhúzás nyomatékos jelöl.

valamikor a magyar tudósítás szerint, rádió, tévé, újságok, minden szerint aláírt a koszovói albánokkal egy megállapodást. Onnan vonultak is kifelé a szerbek, és mit csináltak a koszovói albánok? Elkezdték az ott kisebbségbe lévő szerbeket gyilkolni lefelé, sőt, a saját vérüket is, akik szimpatizánsok voltak a szerbekkel. Na most ezt Milosevics, hát elnézést kérek, de nem nézhet nyugodtan, vagy hogy fejezzem ki magamat, tehát nem tudta eltérni, hogy ilyet csináljanak.

BGY: *Igen. Most ezek szerint Ön azoknak a tudósításoknak ad hitelt, amelyek nagyjából a jugoszláv álláspontot képviselik, hogy ott tulajdonképpen az albánok alkalmaztak erőszakot a szerbekkel szemben, ugye?*

H: *Először fordított volt a helyzet, tehát először a szerbek kezdtek el ott tisztogatni... (stb.)*

f) Engedmény

Lásd a 3.3. pont alatt.

Negatív udvariassági stratégiák

a) implicit ellentmondó álláspont

(27) (BM4: H8)

H: *Hát ott szeretném folytatni, ahol az úr abbahagyta annyiban, hogy mint újdonsült szövetségi tagok beléptünk, és nekünk valamit föl kell mutatni.* ÉRV (OK)
 Hát az a véleményem, hogy mink ÁP (előző hívóé)
a második világháború alatt is beléptünk ÖSSZEHASONLÍTÓ
egy szövetségbe, illetve hát hogy mondjam, ÉRVELÉS EGYIK
Németország oldalára álltunk, és ez belekerült PREMISSZÁJA
nekünk több, mint egymillió emberünkbe.
Ez az egyik. A másik, amiről szerettem volna beszélni...

Implicit: mivel az akkori és a mai helyzetünk összehasonlítható, 2. PREMISSZA
 a NATO-val való szövetség is (a rossz oldal) sokba ÁP
 fog nekünk kerülni
 (azaz, ahogy akkor, most sem kellett volna belépniük, ill.
 ezt az árat nem kellene megfizetniük)

b) érv szekvenciális késleltetése

(28) (BM4: BGY9)

BGY: *De bocsánat, ne felejtse el, hogy mi a másik, de gondolja, hogy ez a történeti párhuzam érvényes?* KIHÍVÁS
Tehát igen, formailag a hasonlóság talán megvan, ENGEDMÉNY
akkor is beléptünk egy háborúba, ÉRVELÉS
akkor is Jugoszlávia ellen, ÖSSZEHASONLÍTÁS
engedtük, hogy a németek átmenjenek, RÉVÉN
de micsoda különbség, ÁP
az egy hitleri Németország volt és egy akkori Jug... TÉNY

(4 forduló kihagyva)

- H: ... viszont oda akarok tovább kilyukadni,
ez a Milosevics amikor Jugoszlávia hogy mondjam,
majdnem darabjaira hullott, volt az úgynevezett Seselj vajda, TÉNY
aki indult, hogy majd ő lesz a Milosevics utódja. Emlékszik rá,
emlékezhet rá mindenki, azt tűzte a zászlajára, ha őt válasszák
meg, a magyarok, a bácskai illetve hát a vajdasági magyarok
kereshetnek új hazát, kettő közül választhatnak: kereshetnek új
hazát, vagy megássák saját maguknak a sírt.
- BGY: **Na most ez a politikus Milosevics kormányába KÉSLELTETETT ÉRV**
miniszterelnök-helyettes. (TÉNY)
a fenti **ÁP** mellett
- H: *Igen, tovább szeretném folytatni...* (stb.)

c) indirekt beszédaktus

(29) (BM: H34)

- H: *Hát na mindegy erről – most a dávodi kislányról van szó, és
én nem tudom, hogy a kétszáz-kétszázezer forintot, amit megítéltek,
mert ennyit kap a kislány is és az édesanyja is az ítélet szerint,
nem tudom, hogy megilleti-e őket ennyi, mert ők két-két milliót,
illetve négy milliót kértek.*

d) érvelő kérdés

(30) (BM: BGY17)

- BGY: **De mért, mért lenne érdekében a fővárosnak az, hogy éppen ezt,
éppen a drágább megoldást, éppen egy olyat, ami egy már rég
nem is itt lévő cégnek felelt volna meg, mért jó ez nekik, hát mért
ne mondhatnák azt, hogy jó, találjunk ki valami mást, egy évet
késik az egész, de legalább lesz metró.**

e) mentegetőzés

(31) (BM: BGY25)

- BGY: *Na most akkor Ön szerint, hogy visszatérjünk a jelenre, valószínű,
elképzeltető-e egy szárazföldi akció a NATO részéről, vagy sem?*
- H: *Hát itt ezt nem tudni, nem tudja senki se megmondani, de viszont...*
- BGY: *Ebben eddig egyetértünk, bár biztos vannak, akik többet tudnak mondani.*
- H: *Igen. De viszont hát azok nem nyolc osztályt végeztek, mint én,
de ha egy szárazföldi offenzíva kezdődik ott meg, akkor lesz egy
második holocaust, mert...* (stb.)

Úgy vélem, az udvariasság elvének működése nyilvánul meg abban is, hogy a beszéd-partnerek egymás álláspontjaira/érveire túlnyomó többségükben olyan megnyilatkozással reagálnak, amelyek, vitáról lévén szó, ellentétes nézőpontot képviselnek ugyan, de az ún.

agresszivitási skálán (Muntigl–Turnbull 1998: 249) a hierarchia alsó tartományába esnek. Az agresszivitási skálán az agresszivitás foka, és ezzel összhangban a megnyilatkozástípus homlokzatfenyegető potenciálja felülről lefelé csökken:

- IR (*Irrelevancy claim*: a partner megnyilatkozása irreleváns)
- CH (*Challenge*: kihívás)
- CT (*Contradiction*: kontradikció)
- CT+CC (*Contradiction + Counterclaim*: kontradikció + ellentétes alternatív állítás)
- CC (*Counterclaim*: ellentétes alternatív állítás)

A korpuszban nincs egyetlen IR sem; a kihívások száma rendkívül alacsony²⁹ (mindössze 6). A fennmaradó három megnyilatkozástípus gyakorisága a korpuszban a skálán lefelé haladva nő; csak az utolsó (CC) mondható igazán jellemzőnek.

6. Összegzés

Dolgozatomban olyan argumentatív diskurzusok stratégiáját vizsgálom, amelyek rádiós vitaműsorokban spontán módon valósulnak meg. Az elméleti keret, amelyre támaszkodva az elemzéseket végeztem, van Eemeren és Grootendorst (1984, 1992) pragma-dialektikus normatív modellje, kiegészítve azokkal az érvelési stratégiákkal, amelyeket Liddicoat és munkatársai (1994) mutattak be (ezeket saját korpuszomból vett példákkal illusztrálom).

Korpuszomban a normatív modell előírásaihoz képest eltérések figyelhetők meg az egyes diskurzusok szekvenciális struktúrájában: törlődik a Konfrontációs szakasz 1.2. pontja (az álláspont elfogadása/elutasítása), a Megnyitás szakasz valamennyi pontja, és rendszerint nem valósul meg a Döntés szakasza sem. Mindezt a tölem vizsgált diskurzus-fajta félig intézményes forgatókönyvével magyarázom.

Az egyes érvelésmódok megoszlását tekintve két stratégia bizonyult erősen preferáltnak: az okviszony eszközével, valamint a tényközlés mint bizonyíték eszközével megvalósított érvelés. Úgy vélem, ez olyan beszélői attitűdnek tulajdonítható, amelynek lényeges jellemzője az objektivitásra való törekvés. Vizsgáltam a beszélők érvelési stratégiáját abból a szempontból is, hogy milyen az érv(ek)/bizonyítéko(ka)t/engedmény(eke)t tartalmazó proposíció(k) és az álláspont sorrendje. Ha az érveléstípus egy fordulón belül egy komplex aktusban valósul meg, a tendencia az, hogy az érvelés követi az álláspontot. Ha bármelyik érveléstípust egy fordulón belül azonos álláspontra vonatkozólag többször használja a beszélő, ezek korpuszomban kizárólagosan követik az álláspontot. Ha egy fordulón belül azonos álláspontra vonatkozólag többféle érveléstípust alkalmaz a beszélő, akkor is ez a tendencia érvényesül; ez az elrendezés ugyanis könnyíti a megértést.

A normatív modell a rekonstrukció során töröl, explicitté tesz, ill. áthelyez olyan elemeket, amelyek korpuszomban jellemzőnek mondhatók, s amelyek megvalósulási módját a megnyilatkozások interpretációja során nem lehet figyelmen kívül hagyni. Ezen elemekben az udvariasság elvének működése nyilvánul meg; megadom a korpusz diskurzusaiban előforduló pozitív, ill. negatív udvariassági stratégiák számszerű megoszlását, és egy-egy példával illusztrálom is a stratégiákat.

²⁹ A kihívások alacsony számát magyarázza a forgatókönyv is: mivel a cél a hívó álláspontjának kifejtése, a kihívás megvalósítása a műsorvezető tiszte. Vitájuk során megvalósul az ellenkező szereposztás is, de ezt a résztvevőknek a (részben a helyzetből adódó) szociális különbsége tovább korlátozhatja.

Végezetül: ha tehát azt kutatjuk, milyen szabályok, illetőleg elvek játszanak szerepet az (ilyen típusú) argumentatív diskurzusok létrehozásában és megértésében, az a válasz látszik kirajzolódni, hogy a (kiegészített és nyilván továbbfejlesztendő) normatív modell (konstitutív, ill. normatív szabályaival, valamint a kommunikáció elvének működését számításba véve) önmagában nem ad kielégítő megoldást. A nyelvi produkció és interpretáció leírása a diskurzus szintjén szükségessé teszi a modell(ek) (a norma) és adott esetben olyan elv interakcióját, mint az udvariasság elve, amelynek működésére a pragma-dialektikus normatív modell nincs tekintettel.

Melléklet

1. Az érvelő diskurzus tíz szabálya:³⁰

1. szabály: A vitázó felek nem akadályozhatják egymást álláspontjuk kifejtésében, vagy abban, hogy kétségsbe vonjanak valamely álláspontot.
2. szabály: Az a fél, aki egy álláspontot kifejti, köteles védeni azt, ha az ellenfél így kívánja.
3. szabály: Ha az egyik fél vitába száll egy állásponttal, valóban azt az álláspontot kell támadnia, amelyet a másik fél kifejtett.
4. szabály: Ha az egyik fél védelmez egy álláspontot, azt csak úgy teheti, ha érvelése erre az álláspontra vonatkozik.
5. szabály: Egyik fél sem állíthat be valamit csalárd módon olyan premisszának, amelyet a másik fél kimondatlanul hagyott, és nem tagadhat olyan premisszát, amelyet ő maga hagyott kimondatlanul.
6. szabály: Egyik fél sem állíthat be csalárd módon egy premisszát elfogadott kiindulópontnak, és nem tagadhat olyan premisszát, amely elfogadott kiindulópont.
7. szabály: Egyik fél sem tekinthet egy álláspontot meggyőzően megvédettnek, ha a védelem nem egy megfelelő, korrekten alkalmazott érvelési séma eszközával történik.
8. szabály: A vitázó felek érvelésük során csak olyan érveket hozhatnak föl, amelyek logikailag érvényesek, vagy alkalmasak arra, hogy egy vagy több kimondatlan premissza explikálása által érvényesíthetők legyenek.
9. szabály: Ha egy álláspontot nem sikerül megvédeni, akkor azt annak a félnek, aki kiállt mellette, vissza kell vonnia, és ha egy álláspontot az egyik fél meggyőzően megvéd, akkor a másik félnek visszakozenia kell kétségeit illetően.
10. szabály: A vitázó felek nem fogalmazhatnak úgy, hogy az zavarba ejtően kétértelmű legyen, vagy ne legyen kellően világos, és a másik fél által mondottakat olyan gondosan és pontosan kell interpretálniuk, amennyire csak lehetséges.

2. A kommunikáció elve: Légy világos, becsületes, hatékony és odailó!

A kommunikáció öt szabálya:

1. Ne valósíts meg érthetetlen beszédaktusokat!
2. Ne valósíts meg őszintétlen beszédaktusokat!
3. Ne valósíts meg fölösleges beszédaktusokat!
4. Ne valósíts meg hiábavaló beszédaktusokat!³¹

³⁰ Valamennyi szabályt a saját fordításomban közlöm.

³¹ Van Eemeren és Grootendorst a következőképpen világítja meg és különíti el a hatékonyság elvét érvényesítő 3. és 4. szabályt (van Eemeren – Grootendorst 1992 : 51): „Fölsöleges asszertívum, ha

5. Ne valósíts meg olyan beszédaktusokat, amelyek nem kapcsolódnak megfelelően megelőző beszédaktusokhoz!

3. A korpusz adatai:

- BM1: *Beszéljük meg!* Bolgár György műsora. 1998. március 26.
 BM2: *Beszéljük meg!* Bolgár György műsora. 1998. március 26.
 BM3: *Beszéljük meg!* Bolgár György műsora. 1999. április 7.
 BM4: *Beszéljük meg!* Bolgár György műsora. 1999. április 22.
 BM5: *Beszéljük meg!* Bolgár György műsora. 1999. április 22.
 AKT: *Aktuális* 2001. július 6.

Hivatkozások

- Bach, Kent – Robert M. Harnish 1979: *Linguistic Communication and Speech Acts*, Cambridge, The MIT Press.
 Brown, Penelope – Stephen C. Levinson 1987: *Politeness: Some Universals in Language Usage*, Cambridge, Cambridge University Press.
 Eemeren, Frans H. van – Rob Grootendorst 1984: *Speech Acts in Argumentative Discussions*, Dordrecht, Foris.
 Eemeren, Frans H. van – Tjark Kruijer 1987: Identifying argumentation schemes, in Frans H. van Eemeren – Rob Grootendorst – J. Anthony Blair – Charles A. Willard szerk.: *Argumentation: Perspectives and Approaches. Proceedings of the Conference on Argumentation 1986*, Dordrecht, Foris, 70–81.
 Eemeren, Frans H. van – Rob Grootendorst 1992: *Argumentation, Communication and Fallacies*, Hillsdale NJ, Lawrence Erlbaum Associates.
 Eemeren, Frans H. van – Rob Grootendorst – Sally Jackson – Scott Jacobs 1993: *Reconstructing Argumentative Discourse*, Tuscaloosa, London, The University of Alabama Press.
 Eemeren, Frans H. van – Rob Grootendorst (szerk.) 1994: *Studies in Pragma – Dialectics*, Amsterdam, Sic Sat 4.

azt, hogy János és Mária megint együtt vannak, olyan személynek mondjuk el, aki ezt napok óta tudja. Ha valaki, aki minden technikai szakértelmet nélkülöz, azt mondja, hogy szerinte a gépet a bal oldali kallantyú elmozdításával kell beindítani, (és ha) olyan valakinek (mondja ezt), akit ez egyáltalán nem érdekel, akkor hiábavaló asszertívumot valósít meg. Fölösleges direktívum valósul meg, ha nyilvánvaló, hogy a hallgatónak már szándékában áll megvalósítani a kívánt cselekvést, vagy ha az már megvalósult; hiábavaló a direktívum, ha a cselekvés nem valósítható meg. A fölösleges vagy a hiábavaló kommisszívumok ugyanígy jellemezhetőek, azzal a különbséggel, hogy a beszélő cselekvéséről van szó, nem pedig a hallgatóéről. Fölösleges az expresszívum, ha már nyilvánvaló, mit érez a beszélő; és hiábavaló, ha a hallgatót nem érdekli, mit érez (a beszélő). Ha egy ülés már folyik egy ideje, az „Ezennel az ülést megnyitom” fölösleges deklaráció; ha egy futballklub elnöke ebben a minőségében a parlament ülését nyilvánítja megnyitottnak, az hiábavaló deklaráció.” (Saját fordításom.) Vagyis: fölösleges az aktus, ha az aktus szükségességének feltétele nem teljesül; hiábavaló az aktus, ha a hallgató részéről nincs meg a fogadókészség (asszertívum, expresszívum) vagy a kért cselekvés végrehajtására való képesség (direktívum), ill. ha a beszélő nem kompetens (asszertívum, deklaráció), vagy nem képes a szóban forgó cselekvés végrehajtására (kommisszívum).

- Eemeren, Frans H. van – Rob Grootendorst – Francisca Snoeck Henkemans 1996: *Fundamentals of Argumentation Theory*, Mahwah NJ, Lawrence Erlbaum Associates.
- Grice, Paul 1989: *Studies in the Way of Words*, Cambridge, Harvard University Press.
- Grimshaw, Allen D. 1990: *Conflict Talk: Sociolinguistic Investigations of Arguments in Conversations*, Cambridge, Cambridge University Press.
- Gruber, Helmut 2001: Questions and strategic orientation in verbal conflict sequences, *Journal of Pragmatics* **33**, 1815–1857.
- Hayashi, Takuo 1996: Politeness in conflict management: A conversation analysis of dis-preferred message from a cognitive perspective, *Journal of Pragmatics* **25**, 227–255.
- Ilie, Cornelia 1999: Question – response argumentation in talk shows, *Journal of Pragmatics* **31**, 975–999.
- Labov, William – David Fanshel 1977: *Therapeutic Discourse: Psychotherapy as Conversation*, New York, Academic Press.
- Leech, Geoffrey 1983: *Principles of Pragmatics*, London, Longman.
- Liddicoat, Anthony – Susanne Döpke – Kristina Love – Anne Brown 1994: Presenting a point of view: Callers' contributions to talkback radio in Australia, *Journal of Pragmatics* **22**, 139–156.
- Muntigl, Peter – William Turnbull 1998: Conversational structure and facework in arguing, *Journal of Pragmatics* **29**, 225–256.
- Schegloff, Emanuel A. 1988: Presequences and indirection, *Journal of Pragmatics* **12**, 55–62.
- Sperber, Dan – Deirdre Wilson 1986: *Relevance: Communication and Cognition*, Oxford, Basil Blackwell.
- Stubbs, Michael 1981: Motivating analyses of exchange structure, in Malcolm Coulthard – Martin Montgomery szerk.: *Studies in Discourse Analysis*, London, Routledge & Kegan Paul, 107–119.
- Taylor, Talbot J. – Deborah Cameron 1987: *Analysing Conversation: Rules and Units in the Structure of Talk*, Oxford, Pergamon Press.